

Social Philosophy
Социална философия

МАРКС ПИШЕ ПИСМО ДО МАРКС¹⁾

Райнхард Маркс

Биографични данни за автора:

Кардинал Райнхард Маркс (Reinhard Marx) е роден през 1953 г. в Ге-зеке, Германия. Следва богословие в университетите в Падерборн, Париж, Мюнстер и Бохум; докторат по богословие (1989). Ръкоположен за свещеник (1979) и за епископ (21.11.1996); титулярен епископ на Петина и викарий в Падерборн (1996 – 2001), епископ на Трир (2001 – 2008); архиепископ на Мюнхен и Фрайзинг (2008), кардинал (2010).

Председател на комисията „Справедливост и мир“ („Iustitia et Pax“) към Немската епископска конференция и Централния комитет на немските католици (1999 – 2009); от 2004 г. председател на Комисията по обществени и социални въпроси към Немската епископска конференция. През 2012 г. е избран за президент на Комисията на епископските конференции на Европейската общност (Commission of the Bishops' Conferences of the European Community) със седалище в Брюксел.

По-важни трудове:

„Християнска социална етика: контури, принципи, полета на действие“ (2002). „Справедливостта е възможна. Реплики по въпроса за социалната държава“ (2004). „Справедливост пред Бога“ (2006). Книгата „Капиталът. В защита на човека“, обявена за бестселър в Германия, е с международната награда Corine (2009).

(Бел. прев.) Трудовете на Карл Маркс се ползват от автора по изданието: Karl Marx/Friedrich Engels. Werke. (Ost-) Berliner Dietz Verlag seit 1957 herausgegebenen Werkausgabe. Цитатите от съчиненията на Карл Маркс са приведени съкратено по немската абrevиатура: в скоби MEW, след което следва съответната страница. По този начин се цитират и другите автори. Папските енциклики и официалните църковни документи се цитират с непосредствени посочки в скоби след съответния пасаж. Пример: (Centestimusannus 42).

Многоуважаеми Карл Маркс,

Драги съименнико,

В живота си Вие бяхте убеден атеист и войнстващ противник на Църквата. Поради това някои марксисти, представящи се за Ваши законни наследници, сигурно биха възприели като обида за величието на личността Ви факта, че

един католически епископ Ви пише това писмо. Въпреки всичко обаче аз го правя.

Първо, защото вярвам, че след смъртта си Вие сте осъзнали фалша на твърдението си, че Бог не съществува, и затова ще се отнесете по-благогласно към един представител на Църквата. И второ, тъй като достигналата до нас история на жизнения Ви път разкрива, че малко преди смъртта си Вие сам сте казали: „Аз зная само това, че не съм „марксист“ (MEW, 22, 69).

Ето защо смятам, че мнението на някои незначителни другари не може да попречи на разговора между нас двамата. Все пак сигурно бихте ме попитали защо пожелах да проведа този разговор с Вас. Поводът е свързан с моята биография. С Вас имаме не само еднакви фамилни имена. Към това следва да се добави и фактът, че в края на 2001 г. бях избран за епископ на Трир. Това доказва, че Бог наистина има скрито чувство за хумор! Защото тъкмо това е градът, в който през 1818 г. сте роден, където сте прекарвали детството и младостта си и сте се запознали и обикнали бъдещата си съпруга Джени.

Между другото, аз не съм вече в Трир, защото понастоящем съм архиепископ на Мюнхен и Фрайзинг. Нас обаче ни свързват и още други неща. Преди да стана архиепископ, преподавах Християнско социално учение – предмет, характеризиран понякога като „Исусово сърце на марксизма“ от мислители, които нямат много общи принципи с Вашето и моето мислене²⁾. От друга страна обаче, те разбират много правилно, че социалното учение на Църквата следва същите интереси, които и Вие в своето време сте имали. Църквата също така се стреми да премахне и да изобличи социалната несправедливост. Тя съдейства да се чуе гласът на бедните и експлоатираните, които нямат лоби в обществото и отстояват правото си на достоен живот.

Като пиша тези думи, искам да кажа, а и Вие знаете това много добре, че Църквата още през XIX в. се е занимавала със социалните въпроси, като не ги е оставила единствено на Вас и на създаденото от Вас комунистическо движение. Вие още не сте били роден, когато социално ангажирани християни като Франц фон Баадер и Адам-Хайнрих Мюлеростро са критикували появилия се през XVIII в. капитализъм и са разкрили бедственото и унижително положение на работещите в новосъздадените фабрики³⁾.

Заедно с Фридрих Енгелс Вие публикувахте през 1848 г. „Манифест на комунистическата партия“. В него пишете, че комунистическата програма би могла да се синтезира само в един израз: „премахване на частната собственост“ (MEW, 4, 475). През същата година католическият свещеник Вилхелм Емануел фон Кетелер, депутат в т.нар. парламент „Паулускирхен“, в прочутите си Рождественски проповеди в катедралата на Майнц също атакува съществуващото тогава разбиране за собствеността, егоизма на много собственици и тяхното коравосърдечие спрямо нуждите на бедните и особено на работниците. За разлика от Вас обаче Вилхелм фон Кетелер не само е искал да

премахне егоизма, но още тогава е твърдял това, което бе записано сто години по-късно в съвременната конституция на Германия:

Собствеността задължава. Нейното ползване трябва да служи за благото на всички членове на обществото.

Както Вилхелм фон Кетелер, така е Вие си осигурихте през следващите години място в учебниците по история. През 1850 г. Вилхелм фон Кетелер е ръкоположен за епископ на Майнц. Той става известен като „работническият епископ“, защото социалният въпрос и грижата за проблемите на работниците е основна тема на целия му живот.

Вие сигурно ще си спомните за него. Неговата находчивост и усърдие по онова време видимо са ви лазили по нервите. Когато през 1869 г. сте обхождали Рейнска област, сте писали на Фридрих Енгелс писмо, в което горчиво сте се оплаквали от действията на моя събрат по епископско служение: „При това пътуване през Белгия, престой в Аахен и по поречието на Рейн аз се убедих, че трябва енергично да се противопоставим на поповете, особено в католическите области. В този смисъл ще противодействам чрез движението на „Интернационала“. Кучетата кокетират навсякъде, където е възможно, с работническият въпрос (например епископ Кетелер в Майнц, поповете от Дюселдорфския конгрес и т.н.)“ (MEW, 32, 371).

Естествено, не може да ви е харесало, че един представител на Църквата, дори епископ, застава на страната на работническото. Това в никакъв случай не отговаря на примамливата Ви теория, според която религията е „всеобща утеха и оправдание“ на буржоазно-капиталистическия свят; тя е „опиум за народа“, а Църквата е „освещаващият образ на човешкото себепотчуждение“ (MEW, 1, 378 и сл.). В представата Ви за тогавашното общество епископ Вилхелм фон Кетелер е трябвало да поеме ролята на добродушен и послушен стожер на управляващата класа, който да утешава с отвъдното човеците, загубили надежда, и по този начин да укрепва буржоазно-капиталистическата система. Епископ Вилхелм фон Кетелер обаче никога не е правил това. Той е съдействал за основаването на християнско работническо движение. Призовавал е държавата да закриля със закони работниците от експлоатацията и унижителните трудови условия. Окуражавал е работниците да си помагат взаимно, като ги е съветвал да се организират в профсъюзи, за да могат да се изправят с обединени сили срещу собствениците на фабрики и предприятия и по този начин да създадат справедливи условия за заплащане и труд. Това, последното, Ви е било особено противно, защото предлага система, при която работниците се обединяват не за да правят революция, а за да уреждат исканията си чрез преговори съвместно с работодателите.

По този начин резултатът през погледа на родените по-късно вече е 2:0 в полза за моя събрат. Защото както при частната собственост, така и в конфликта между Труда и Капитала през двадесетото столетие – най-малкото в Германия

и в другите индустриални страни – не можа да намери приложение идеята Ви за радикално революционно събаряне на властта. Приложена бе обаче идеята на епископ Вилхелм фон Кетелер за държавно и социално правно и профсъюзно взаимно подпомагане на работниците. Един от изтъкнатите съвременни немски философи – Юрген Хабермас, развил учението си в конфронтация с Вашето дело, формулира това така: „Правовото институционализиране на тарифната автономия стана основа на политиката за реформи, създава социалнодържавното умиротворяване на класовия конфликт“ (Habermas, 1981, Bd. 2, 510). Специално в Германия при реализацията на този процес бе създадена социална пазарна икономика. ПравOVERНИ марксисти, непоколебимо възприемащи идеите Ви, днес имат големи трудности, когато трябва да намерят правдоподобно обяснение на това развитие в капиталистическите страни.

Не зная дали сте се борили с греха на суетността. Ако да, тогава може би ще възразите, че моят поглед към историческото минало се отнася само за Западна Европа и Северна Америка, докато в същото време предимно в Източна Европа Вашите комунистически „момчета“ са определяли хода на историята. Честно казано, изпитвам голямо съмнение, че Вие сериозно бихте се замислили, ако би трябвало да се аргументирате с такива спорни и съмнителни личности като Ленин и Сталин. Освен това Вие знаете много добре, че в Русия, според Вашата философия на историята, не е била възможна революция в истинския смисъл на думата. Според схващането Ви капитализмът е определен необходим етап от историята, през който трябва да премине индустриалното общество чрез натрупване на капитал и отчуждаване на работническото съсловие, за да се стигне до кулминационния момент, в който може да избухне комунистическа революция. Царската държава обаче не е била нито индустриализирана, нито буржоазно-капиталистическа, а само една феодално структурирана аграрна страна, в която болшевиките, позовавайки се на Вас и на идеите Ви, построиха комунистическа държава. В този смисъл Руската революция е повече аргумент против Вас, отколкото потвърждение на Вашите теории.

И там, където според прогнозата Ви революцията би трябвало да се осъществи най-напред – именно в Англия – до днес все още напразно се очаква щурмът на пролетариата срещу Уестминстър. Наистина, днешният ръководител на британското правителство е председател на една номинално социалистическа работническа партия, но това не е нищо друго освен етикет.

Както и да е, днес в никакъв случай не Ви пиша, за да си създам някаква съмнителна радост или пък да Ви убеждавам, че спрямо историята Вие не бяхте прав и че епископ Вилхелм фон Кетелер, един от моите духовни и интелектуални предшественици, е имал право. Такова „настъпване“ не е в моя характер.

Напротив, пиша Ви, защото в последно време не ми дава покойствие въпросът дали в края на XX столетие, когато в борбата между системите

„капиталистическият Запад“ извоюва победа над „комунистическия Изток“, не е още твърде рано да се чупи тоягата над Вас и икономическите Ви теории. Във втората половина на последния век изглеждаше, че Вие наистина сте сгрешили. Чрез тарифната система, правилата на работодателите и цялото социално и трудово право се промени капиталистическото индустриално общество, така че работниците от експлоатирани жертви на пазарната икономика станаха участници в неговия успех и неговите постижения. Така високият стандарт изглеждаше възможен за всички. При тези обстоятелства ще цитирам още веднъж Юрген Хабермас: „Отчаяните носители на бъдещата социална революция, пролетариите, се разпаднаха като пролетариат“ (Habermas, 1971: 229).

Междувременно обаче в наши дни се правят аналитични изводи, че това интегрирано, консумативно буржоазно общество на XX в., основано върху печалбата, е историческо изключение. С това общество ще трябва сега да се сбогуваме. И това ни казват не някои останали верни на Вас и теориите Ви привърженици, а определени икономически експерти и политици. Посланието им гласи: в резултат на глобализацията уютните времена на националната държава на благополучието приключиха и никога вече няма да се повторят. При новия световен пазар капиталът навлиза в страни, където може най-свободно да се развива и в които ще бъде най-малко обременяван с претенции от страна на държавата за финансиране на нейните икономически проекти. Освен това отделните държави се намират в положение на международна конкуренция и това обстоятелство ги заставя по всякакъв начин да се стремят да станат възможно най-атрактивни за инвестиции. Характерните черти на тази надпревара могат да се наблюдават по целия свят. Данъците, налагани върху предприемачите и частния бизнес, намаляват, докато потребителските данъци на всички граждани и комуналните разходи растат. Това развитие засяга преди всичко бедните и това е безспорен факт.

За международните инвеститори са неатрактивни всички привилегии, които работниците във високоразвитите страни през последното столетие обичат и ценят: тарифни заплати, висок и защитен трудовоправен стандарт, консенсус и силна социална държава. Затова девизът на капиталистите е: социално разграждане и дерегулация. Профсъюзите се противопоставят на този процес, но по всичко изглежда, че са безпомощни. В глоболизиращата се икономика при работническите борби в отделните държави профсъюзите не могат да преодолеят интересите на капитала, но поне трябва да се опитат да му попречат да направи това, което по принцип въобще не е лесно за работника, т.е. той, капиталът, да не напуска безконтролно страната. Ето защо поради заплахата от закриване на предприятия със скърцане на зъби т.нар. обединения на работниците все по-често се съгласяват да се работи със същите, а понякога и с по-ниски заплати.

При съществуващите възможности за обмен на информация и различни услуги конфликтът между труд и капитал еднозначно се решава в полза на капитала. Съвременният социолог Мануел Кастелс характеризира модерното информационно общество с формулата:

Капиталът по своята същност е глобален, а трудът по правило е локален.

С това се увеличават възможностите за печалба на инвеститорите, спекулантите и финансовите играчи, докато тези, които разчитат на труда на ръцете си, са пренебрегнати. „В условията на информационното общество капиталът е глобално координиран, а трудът е индивидуализиран. Борбата между отделните капиталисти и различните работнически класи води до фундаментален антагонизъм между голата логика на потоците капитал и културните ценности на човешкия опит“ (Castels, 2001: 533).

„Модернизаторите“, които в процеса на глобализация искат да се стигне отново до старото проспериращо общество във високоразвитите страни от Западното полукълбо, навсякъде са на едно и също мнение: ако не се променим основно, няма да сме в състояние да оцелеем. Разликата между бедни и богати в Европа и Северна Америка обаче ще се увеличава. Особено работниците трябва да са наясно по въпроса за оряването на доходите на трудещите се, защото заплатите във високоразвитите страни са твърде високи и не могат да се конкурират с тези в развиващите се държави. Ако работниците не са готови да се простят с претенциите си, тогава предприемачите ще бъдат принудени да отидат в страни с евтина работна сила, за да произвеждат в тях.

Нещо повече: в резултат на глобалната конкуренция по места работниците трябва да разберат, че все по-малко могат да разчитат на пожизнени работни места. През целия си живот те ще трябва да се учат да посрещат предизвикателствата на пазара. Този, който днес е без необходимата квалификация и способности, според констатациите на експерти ще получава заплата, каквато е в момента в неразвитите страни по света, или въобще ще остане без работа.

Въпреки малките заплати работниците трябва да разберат, че държавата и социалните осигуровки в бъдеще няма да могат да гарантират истинска защита от промените в живота. Поради това те трябва да се самоосигуряват предварително по собствена инициатива в случай на заболяване, пенсия или инвалидност. По целия свят правителствата се опитват да спечелят на своя страна по-голямо обществено одобрение за съответното реструктуриране на националните си социални системи.

Междувременно се стигна и дотам, че изпълнената с положителен смисъл дума „реформа“ повече не поражда необходимата сигурност в умовете и сърцата на обществото, а създава единствено страх и опасения. Мисълта за прогреса, свързан с програмите за реформи, не е в съответствие с представата за налагащото се приспособяване към глобалните предизви-

кателства, които по правило водят до ограничаване, лишения и финансови загуби.

Като епископ на Католическата църква, разпространена в целия свят, отчасти съм обезпокоен от становищата, че предизвикателствата, свързани с трудностите в благоденстващите страни по света, биха могли да благоприятстват за увеличаване на шансовете за развитие в бедните и изоставени региони. Това, за жалост, не е така. Пропастта между бедните и богатите страни се увеличава, като заедно с това расте и относителната бедност. Става все по-ясно, че в развитието на световната икономика се формират две напълно противоположни групи от държави. Едните са облагодетелствани от това развитие, а другите са пропуснали тази възможност и продължават да обедняват. Но дори и в най-благоденстващите страни все повече се задълбочава разликата между беден и богат.

Икономическото глобализиране се тласка напред от спекулативни идеи. Упражнява се натиск от богатите към бедните страни, като за последните не се предоставя възможността за противодействие и дистанциране спрямо негативните процеси. Всичко това на практика не е резултат от добронамерени увещания. Международният валутен фонд, Световната банка и мултинационалните концерни упражняват масивен натиск върху развиващите се страни да отворят капиталовите и стоковите си пазари. Въз основа на кредити тези институции формират почти изцяло собствена икономическа и социална политика в бедните държави – за радост на чуждестранните спекуланти и за ужас на местното население.

Установих с изненада, че Вие, господин Маркс, още преди 150 години сте предсказали, че предстои „вплитане на всички народи в мрежата на световния пазар и заедно с това формиране на международния характер на капиталистическия режим“ (MEW, 23, 790). Още в Комунистическия манифест Вие сте написали: „Буржоазията чрез експлоатирането на световния пазар е космополитизирала продукцията и потреблението във всички страни. За голямо съжаление на реакционерите тя е измъкнала изпод краката им националната почва на индустрията. Старите национални манифактурни предприятия са унищожени или всекидневно се унищожават. Те се изтласкват от новата промишленост, чието изграждане става жизненоважен въпрос за всички цивилизовани нации. Тази промишленост не използва местни суровини, а преработва такива от отдалечени зони. Нейната продукция се използва не само в собствената страна, но и по целия свят. На мястото на собствената продукция се налага нова, която изисква задоволяване с продукти от далечни страни и географски пояси. На мястото на старото местно и национално самозадоволяване идват нови многостранни процеси и многостранна взаимозависимост между народите“.

Може някой да помисли, че четем критика на политиката на съвременните търговски и финансови организации, защото по-нататък се отбелязва: „Чрез

бързо подобряване на всички средства за производство и силно облекчена комуникация буржоазията привлича дори и варварски народи към цивилизацията. Тя принуждава всички народи да последват нейния производствен модел, ако не искат да се провалят. Тя принуждава да въведат т.нар. цивилизация, т.е. да станат буржоа. С други думи, тя създава свят по свой образ“ (MEW, 4, 466).

При анализа на модерното развитие на световната икономика, изглежда, сте имали право в констатацията си, че капиталът непрекъснато се стреми към увеличаване и че този стремеж в истинския смисъл на думата е неограничен и тенденцията на икономическата глобализация е вътрешно присъща на капитализма. Освен това като че ли имате право и в прогнозата си, че при това развитие печели преди всичко капиталистът, в чиято власт се съсредоточава все повече капитал. Не е възможно да се оспорва фактът, че сега сравнително малко хора с благоприятна стратегическа позиция се облагодетелстват от процеса на тази глобализация. През май 2003 г. папа Йоан Павел II в реч пред социолози употреби следните доста драстични думи:

„Отчайващо е да сме свидетели на глобализация, която още повече влошава условията за живот на бедните, с нищо не допринася да се преодолеят гладът, бедността и социалната несправедливост и нанася непоправими вреди на околната среда. Тези аспекти на глобализацията могат да доведат до крайно негативни реакции: национализъм, религиозен фанатизъм и тероризъм“.

Не е възможно да се игнорира обстоятелството, че днес предимно във високоразвитите индустриализирани страни на Севера и в другите благоденстващи държави има печеливши от глобализацията, докато бедните и по-малко развити народи все повече затъват в нищета. Враждебността между богати и бедни става все по-голяма както в бедните, така и в богатите държави.

Днес по целия свят милиарди хора живеят в крайна бедност. Те трябва да се задоволяват с по-малко от един долар на ден, което означава, че оцеляването им е силно застрашено. Ако границата на бедността се изчисли върху по-малко от два долара на ден за глава от населението, се получава, че броят на живеещите под тази граница надвишава 2,5 милиарда. Тази драматична нищета на толкова много човешки същества е в крещящо противоречие със също така непомерното богатство на малцинството. Повече от половината от световните блага са достояние на по-малко от 2% от човечеството. На тях именно се полагат над 40% от световните ресурси. А на останалата по-бедна половина на човечеството се пада само един-единствен мизерен процент от световните ресурси (Davesu.a., 2006).

Струва ми се обаче, че Вие имате право не само с теорията си за прогресиращата акумулация и концентрация на капитала, но също и с тезата си за централизирането на капитала, т.е. за „експроприацията на капиталист от капита-

лист и уедряването на капитала чрез поглъщане на по-дребните капиталисти... Така капиталът масово се концентрира в една ръка, защото в противен случай той се губи в много ръце“ (MEW, 23, 654). Малките и средните предприятия се утвърждават все по-трудно в глобалното състезание при конкуренцията си с големите и особено с „глобалните играчи (Global Player)“. За да се установи това, е достатъчен само един поглед във вътрешните квартали на европейските или северноамериканските градове. Там има все по-малко търговски и специализирани магазини. Те биват изтласквани от конкуренцията на големите търговски вериги. От тази криза на единичната търговия са обхванати също и големи търговски вериги. Неслучайно някои кметове се страхуват, че в резултат на това развитие центровете на градовете ще опустеят.

Както много малки бизнеси, така все повече и средни предприятия падат на колене пред натиска на глобализацията. От 68 немски производители на радио- и телевизионни уреди днес са останали само две фирми. Останалите 66 са погълнати от големите предприятия и са изчезнали от пазара или съществуват като маркови знаци, които стоят върху продукцията от чужд произход, на която нерядко е написано „Made in Germany“ за подвеждане на купувачите. Дори голяма и традиционна фирма като „Grundig“ с някога почти 40 000 служещи трябваше да обяви през 2003 г. фалит. Тази корпорация не можа да устои на евтината конкуренция на Азия. Така един от символите на немското икономическо чудо (Wirtschaftswunder) се превърна в своего рода знак на предсказана обреченост в икономическото развитие на Германия.

Преди всичко ножицата се разтваря в САЩ – страната еталон за капитализма, която се слави като пример в Европа. Там наистина се наблюдава как богатите стават все по-богати, а бедните – все по-бедни. Широко развитата и социално осигурена някога средна класа е поставена под натиск. От 1973 г. до 1994 г., както анализира американският икономист Лестър Туроу, реалният национален брутен продукт в САЩ е нараснал с 33% на глава от населението. За същия период средната седмична заплата на работника и служителя на неръководен пост е паднала с 19%. През 1994 г. заплатите на американските работниците са били на същото ниво както в края на 50-те години. Това обяснява ужасяващото увеличение на броя на „работещите бедни“ („working poor“) в Съединените щати, т.е. това са хората, които при целодневна трудова заетост живеят под границата на бедността.

В същото време доходите на капиталистическата върхушка се увеличиха четири пъти. Ако един американски мениджър в началото на 70-те години е получавал средно 25 пъти повече от един работник в индустрията, то за по-малко от 30 години по-късно той получава 500 пъти повече. През 80-те години подобно развитие се наблюдава и във Великобритания.

В континентално европейските страни при силни профсъюзи, обявяващи се против намаляването на заплатите и отстояващи по-висока трудова и со-

циална защита, се оказва много по-трудно и скъпо да се съкращават работни места. Там работодателите като обратна реакция назначават все по-малко работници и така пестят от фонд работна заплата. По този начин паралелно с англосаксонската тенденция на реално загубени работни заплати в Западна Европа се стига до структурирана и задълбочаваща се масова безработица.

Истинската централизация на капитала понастоящем се намира във властта на свръхбогатите. Според американското икономическо списание „Форбс“ през 2008 г. в света е имало 1125 милиардери. Те притежават заедно около 4400 милиарда долара (2760 милиарда евро). За сравнение, националният вътрешен продукт на Германия възлиза на 2400 милиарда евро. Броят на тези „супер богати“ расте от година на година. През 2007 г. по света е имало 946 милиардери, пред 2006 г. те са били 793, а в средата на 80-те години на миналото столетие са наброявали едва 140.

С тази статистика нямам намерение да предизвиквам завист. Не желая също да твърдя, че един богаташ е лош човек само защото е богат. В случая въобще не става въпрос за морални оценки на живота и действията на отделния човек. Преди всичко искам да скицирам икономическото развитие на света, при което с голяма тревога разбирам, че Вие, господин Маркс, сте имали право.

Не е ли време да Ви помолим за извинение. Изчезна ли мечтата за благосъстояние на всички при пазарната икономика? Единичен епизод от историята ли е капитализмът, продължаващ наистина по-дълго, отколкото Вие през XIX в. сте предполагали? Епизод, който все пак някога ще има край, защото капиталистическата система ще загине вследствие на вътрешните си противоречия?

Никой не може да отрече факта, че съществуват вътрешни противоречия. По времето, когато сегашният президент на Германия Хорст Кьолер беше директор на Международния валутен фонд, той направи следната констатация: „Драстичната неравностойност при разпределението на печалбата все повече и повече води до заплахата за политическата и социалната стабилност“. Тази мисъл трябва да бъде ясна и на най-ревностния привърженик на капитализма.

Възниква въпросът: как нашите свободномарксистични общества в Западното полукълбо могат да оцелеят, ако от една страна, пропагандират демокрацията като политическо равенство за всички, а от друга – поддържат такава икономическа структура, при която съществува неравенство при разпределяне на материалните блага с все по-голямо намаляване на шансовете за истински достоен живот.

Вие, господин Маркс, твърдахте също така, че буржоазнокапиталистическото общество гарантира само формалната свобода, докато осъдително не защита реалната свобода. Вие предсказахте също, че ще дойде и времето, ко-

гато хората ще си вземат това, което им се отнема. Това междувременно не се случва, а пророкуваната от Вас революция на пролетариата остава все така нещо далечно. В наши дни обаче капитализмът се намира под явен натиск да търси оправдание за съществуването си, и то такъв натиск, какъвто не е имало никога през последното столетие. Изненадващо това се случва едва двадесет години след победата над големия идеологически противник – съветския комунизъм.

В наши дни антиглобалистското движение се превръща в световна политическа величина, обединяваща хора от най-различен географски и социален произход, в съпротива срещу международната капиталистическа система. Срещу нея рамо до рамо протестират профсъюзни водачи и интелектуалци, социалисти и християни, младежи и пенсионери, студенти и селски производители.

Събитията протичат не само на масово ниво, но също и по върховете на някои държави. Южна Америка например преживява непознат досега в историята си натиск от ляво. Президентът на Венецуела Хуго Чавес се държи като някакъв „ляв Месия“ на Латинска Америка и се опитва със своя „боливарски“ социализъм да въстане срещу международната икономическа система и някога всемогъщите на континента Съединени щати. Той постепенно одържави петролната индустрия на Венецуела, отне я от американските и европейските концерни, изгони ги от страната и заплашва с национализация банковия сектор, както и с излизане от Международния валутен фонд и Световната банка.

Голяма част от останалите латиноамерикански държави също така имат повече или по-малко леви правителства. По-голяма част от тях обаче се дистанцират от революцията на Чавес и неговата програма. Те не се опитват да направят социалистическа „революция отгоре“, но и със САЩ имат хладни отношения. След десетилетия на тясно икономическо сътрудничество днес много южноамериканци се отнасят към големия си съсед с недоверие и нерядко с омраза. Те виждат в САЩ главния играч на капиталистическия „тоталитарен неоимпериализъм“. Съединените щати, от своя страна, с разбираема загриженост наблюдават това развитие на своите съседи, защото те имат определено стратегическо значение за тях.

Но не само в силно развиващите се и в бедните страни се увеличава броят на тези, които извън всяка партия се противопоставят на глобализацията. В старите индустриални държави много обществени слоеве също са против нея. Редица правителства, опитали се със зрялост и с разбиране за изискванията на деня да въведат чрез икономически и социални реформи своите страни в курса на глобализацията, паднаха от власт.

През последните години и месеци някои събития също допринесоха за това, да се разпалят страховете от глобализацията и да се разколебае доверието в пазарната икономика. Концерни се отказват от милиардни печалби

и съкращават едновременно работни места. Мениджъри печелят милиони и същевременно критикуват „собственическото мислене“ на работодателите. Международната финансова криза показва колко значително съдбата ни вече се определя от анонимния капитал. Банкови фондове спекулират с милиарди, след като години наред са забранявали всяка намеса на държавата върху пазара. Днес данъкоплатецът трябва да устоява на спекулативните загуби на банките. Така например се наложи Държавната кредитна агенция за възстановяване (KfW) и федералното правителство да изразходват повече от девет милиарда евро, за да спасят Дюселдорфската частна банка (IKB). Вестник „Франкфуртер Алгемайне Цайтунг“ изчисли, че с това всеки немски данъкоплатец е платил принудително 125 евро на банка, спасила един американски финансов инвеститор от почти всички рискове, което на практика е истински подарък.

Това не е никакъв случай, характерен само за Германия. Във Великобритания правителството спаси с големи финансови инжекции от колапс ипотечната банка „Northern Rock“. Правителството на САЩ също избави от пропадане инвестиционната банка „Bear Stearns“, като прехвърли рисковете на частната банка в размер на 30 милиарда долара и така взе под закрила двата най-големи строителни предприемача в САЩ – Fannie Mae и Freddie Mac, което ще струва на американския данъкоплатец още много милиарди долара. И на застрахователния гигант „Американ Интернешънъл груп (DIG)“ американското правителство също даде кредит от 85 милиарда долара (60 милиарда евро).

Това са все частни предприятия и фирми, чиито добре платени мениджъри през годините са правели все по-непрозрачен бизнес и са обогатявали с финансови продукти алчността на своите клиенти. Тези хора са били наясно, че с това се поемат големи рискове. Това обаче не са били техни собствени рискове, а рискове на техни клиенти и предприятия. И тъй като съвременната икономика представлява все по-широко разпростираща се мрежа, а финансовият пазар в известен смисъл е нещо като сърце на цялата система, то сега цялото общество, граждани и граждани, нямащи нищо общо с тези спорни и съмнителни сделки, трябва да плащат с данъците си възникналите загуби.

Печалбите се приватизират, а загубите се социализират.

Ако това е девизът, то тогава не трябва да се учудваме, че съгласно изследването на фондация „Бертелсман“ шестдесет години след въвеждането на социалното пазарно стопанство 73% от германците възприемат като несправедливи съществуващите икономически взаимоотношения.

В края на краищата, господин д-р Маркс, няма ли ходът на историята да Ви даде някакво право? Няма ли капитализмът все пак да се провали?

Казвам Ви съвсем открито: лично аз не се надявам на това.

За това има много причини. На първо място, не виждам как извън пазарната икономическа система огромната част от живеещите днес по света хора

ще могат да се осигуряват с необходимите блага и услуги за живот. Алтернативният модел за централизирано ръководство на икономиката при съветския комунизъм се провали напълно, както папа Лъв XIII беше предсказал това почти 30 години преди Октомврийската революция от 1917 г. (ср. енцикликата *Rerum novarum*, 3).

Съзнавам, че не Вие, а Вашите болшевишки ученици измислиха тази икономическа система и я приложиха на практика. Както винаги в хода на историята обаче, когато са се правили опити да се осъществи програмата Ви за *социализация* на средствата за производство, това неминуемо е водило до *одържавяване*. Върху това е трябвало да си помислите. И тази невероятна концентрация на икономическа мощ в ръцете на една малка управляваща клика редовно е била съпътствана с политическа диктатура. Сигурен съм, че Вие не бихте пожелали изграждането и съществуването на съветския комунизъм да бъде във Ваше име. Обаче фактът, че той може да бъде построен във Ваше име, в никакъв случай не оневинява Вас и Вашите писания.

Резултатите от учението Ви бяха опустошителни. Кардинал Йозеф Ратцингер – днешният (за времето на настоящото писмо!) папа Бенедикт XVI, още през 2000 г. писа: „Реално съществуващият социализъм остави тъжно наследство на разорена земя и опустошени души“. В случая е пределно ясно как един напълно фалшив образ на човека, превърнат в политическа програма, може да се насочи с ужасни последици изцяло против самия човек. В енцикликата си „*Spesalvi*“ папа Бенедикт XVI описва много сполучливо основната Ви заблуда:

Той, К. Маркс, забрави, че човекът си остава винаги човек. Той забрави човека и неговата свобода (Spesalvi, 21).

Засега – въпреки големия си респект към проникателните Ви наблюдения и мисли – аз си оставам решителен противник на Вашите теории. Аз съм верен на традицията на моя събрат епископ Кетелер, който като Вас се обяви срещу примитивния и излязъл извън всякакъв контрол капитализъм, но без да отхвърля системата на пазарната икономика, в която се осъществява насоката към справедливо социално развитие. Още през 1869 г. епископ Кетелер настояваше да се потърсят безспорните и необходими лекарства за преодоляване на „лошите последици от капитализма, като се вземе страната на работника, доколкото това е възможно, в името на негово благоденствие“ (Keteler, Werke, I, 2, 438).

Обстоятелството, че през XX в. именно в западните индустриализирани страни можа да се осъществи това изискване, в никакъв случай не води до извода, че става въпрос за отклонение от „царския път“ на абсолютно свободния пазар“. Този „царски път“ още тогава е бил в задънена улица и такова е положението и до днес. Социалната реформа е единственият подход, който „опитомява“ и формира капитализма в неговото по-нататъшно развитие при

политическото поставяне на рамкови правила за социалната пазарна икономика. Този подход и днес няма разумна алтернатива. Това не е християнска социална романтика. Зад този подход стоят имената на големите либерални икономисти, между които следва да се споменат: Лудвиг Ерхард, Валтер Ойкен, Фрац Бьом, Александър Рюстоу, Вилхелм Рьопке и Алфред Мюлер-Армак. След катастрофата на националсоциализма и Втората световна война именно тяхно е прозрението, че пазарната икономика би имала бъдеще не само като чисто икономическа реалност, но и в качеството си на категорична морална алтернатива на марксизма.

Решително съм за обосноваването по този начин фундаментално различие между социалната пазарна икономика и капитализма без контрол и задръжки. Изхождам от дълбокото си убеждение, че социалните отношения в нашия свят трябва да имат оправдание не само с оглед на своята резултатност, но и в духа на справедливостта. Икономиката не е самоцел, но както Александър Рюстов сполучливо е отбелязал:

„Икономиката е служителка на човечността“.

Надявам се и също вярвам, че мнозина чувстват и мислят по същия начин. Съветвам обаче тези, които не споделят подобна морална убеденост, да си помислят дали по рационални съображения не биха предпочели социалната икономика пред излезлия извън всякакъв контрол капитализъм. „Примитивният капитализъм“ е насочен срещу човека, поради което той никога няма да намери в дългосрочен план прием в обществото. Папа Йоан Павел II ясно посочва: „Марксистското разрешение на въпроса се провали. Обаче както сега, така и преди съществуват форми на социална изолация и експлоатация, особено в Третия свят, а също и прояви на отчуждение на човек от човека, особено в индустриално развитите страни. Поради това Църквата настойчиво се противопоставя и издига глас срещу тези явления. Все още огромно мнозинство от хора живеят в условията на голяма материална и морална нищета. Наистина, в много страни сригът на комунистическата система премахна препятствията за правилния и реалистичен дебат по тези проблеми. Това обаче не е достатъчно, за да бъдат разрешени проблемите на социалната неправда. Сега е налице опасността и от разпространяването на радикална капиталистическа идеология, отхвърляща дори самото споменаване на тези проблеми. Тя изхожда от предразсъдъка, че всеки опит за конфронтация *предварително* е обречен на провал, тъй като разрешаването на тези проблеми е предоставено като сляпа вяра на свободната игра на пазарните сили“ (Centestimusannus, 42).

Забележителна ирония на историята, драги съименнико, е фактът, че привържениците на теориите Ви днес са не само марксисти, но също и капиталисти, защото има опасност всички те да забравят, че политиката, за разлика от икономиката, функционира по свой демократичен начин, при който гражда-

ните и избирателите не могат да бъдат уволнявани като наемните работници. Това мое писмо до Вас бих желал да завърша с един израз на Освалд фон Нел-Бройнинг, който също като Вас е роден в град Трир и е един от най-известните представители на католическата социология на XX в.:

„Социалното учение на Католическата църква вижда в лицето на Маркс най-големия си противник; заедно с това тя му засвидетелства своя респект“ (Nell-Breuning, 1967, 374).

В този смисъл Ви поздравява Вашият
Райнхард Маркс
Архиепископ на Мюнхен и Фрайзинг

БЕЛЕЖКИ

1. (Бел. прев.) Откъс от книгата „Капиталът. В защита на човека“.
2. „Herz-Jesu-Marxismus“. Специфична римокатолическа формулировка, въведена в употреба от Франц Йозеф Щраус в Християндемократическата партия (ФРГ). Тя се свързва със социалните идеали в проповедта на планината на Иисус Христос. Срв. Евангелие от Матей, гл. 5 – 7. – Бел. прев.
3. Франц Ксавер фон Баадер (Franz Xaver von Baader, 1765 – 1824) – немски философ и богослов, представител на немския романтизъм, оказал голямо влияние на Ф. Шелинг и Ф. Шлегел, както и на В. Соловьев и Н. Бердяев. В труда си „За съществуващата диспропорция между бедните, или пролетариите, и богатите класи на обществото“ (1835) въвежда пръв понятието „пролетариат“ в немската философска литература. Адам-Хайнрих Мюлер (Adam Heinrich Müller, 1779 – 1829) – немски публицист. Като алтернатива на буржоазния строй издига идеята за корпоративно-съсловното братство. Сравнява държавата с голямо семейство, в което съсловията съответстват на елементите на семейната структура (в този контекст се заражда и моделът за „нация семейство“). Държавата трябва да има правото да се намесва в обществения и икономическия живот за защита на гражданите и съсловията, при което буфер между държавата и гражданина трябва да бъде корпорацията. Особена роля се отрежда на Църквата като най-висша нравствена инстанция. От този източник води началото си християнският социализъм и християндемократическата идеология. – Бел. прев.

Превод от немски език:
Проф. д-р Антоний Хубанчев

Translated from German by:
Prof. Antony Hubanchev
E-mail: hubanchev@abv.bg